

Vanja Bajović*

U PRILOG SNIŽAVANJA STAROSNE GRANICE KRIVIČNE ODGOVORNOSTI – DRUGAČIJI POGLED NA „VEČITU DILEMU“

Apstrakt. U časopisu *Crimen* 3/2023 objavljen je tekst pod nazivom „Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti: večita dilema?“, u kome autorka iznosi argumente protiv tog rešenja. Cilj ove analize je da pruži suprotnu argumentaciju, u prilog snižavanja te granice, kako bi čitalac na kraju doneo svoj sud na osnovu argumenata obe strane.

Ključne reči: maloletnici, krivična odgovornost, starosna granica, Srbija, represija, prevencija

UVOD

„Dvanaestogodišnjaci zapalili beskućnika“, „Trinaestogodišnjak se ubio zbog vršnjačkog nasilja“, „Trinaestogodišnjak sekirom ubio dvanaest komšijskih jaganjaca“, „Trinaestogodišnjak ubio školskog druga“, samo su neki od naslova koji poslednjih godina pune novinske stranice i zapanjuju javnost ne samo brutalnošću zločina već i uzrastom učinilaca. To, nažalost, i ostaje na nivou „javne zapanjenosti“ bez ikakve političke i zakonodavne volje da se ozbiljno razmotri predlog da bi tu granicu trebalo sniziti, što se opravdava argumentima „moralne panike“ do koje dolazi nakon izvršenog zločina i „protivljenju struke“ takvim rešenjima. „Moralna panika“ se nakon određenog krivičnog dela stiša i uguši novim aferama, ali u našoj javnosti već godinama izbija na površinu usled novih brutalnih zločina izvršenih od „najmlađih“. Ako stanje „moralne panike“ tako dugo traje i uz kraće ili duže prekide iznova se javlja, jasno je da se ne može govoriti o sporadičnoj „panici“ koja nastaje usled određenog sporadičnog slučaja već o hroničnom problemu koji zahteva drugačiji pristup i nova zakonska rešenja. Zatvaranje očiju i pripisivanje „moralnoj panici“ ranijih zločina dovodi do sve težih slučajeva, budući da deci postaje jasno da ih „mlade godine“ štite od oštrice krivičnog zakonodavstva. Situacija je kulminirala monstruoznim zločinom u maju 2023. godine, kada je u OŠ „Vladislav Ribnikar“ trinaestogodišnji dečak ubio osmoro svojih vršnjaka i školskog čuvara i teško ranio još šestoro dece i nastavnicu.

* Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, bajovic@ius.bg.ac.rs.

Svi ti zločini¹ faktički ostaju nekažnjeni budući da deca ne mogu krivično da odgovaraju, dok se za maloletnike, to jest lica uzrasta od 14 do 18 godina vodi poseban protektivni krivični postupak i izriču posebne sankcije prvenstveno usmerene na pružanje podrške i pomoći maloletnom učiniocu.

Pokazujući humane tendencije prema deci, krivično pravo zapravo zanemaruje interese oštećenog, budući da „zločin“ ostaje nesankcionisan, a pravo ne može da bude samo partikularno humano prema deci-nasilnicima a da zanemaruje žrtve takvog nasilja koje su neretko i same druga deca. Stoga u traženju odgovora na ovu većitu dilemu prvenstveno polazimo od interesa žrtve, osvrćući se na osnovne argumente koji se navode protiv snižavanja starosne granice krivične odgovornosti.

1. MEĐUNARODNI STANDARDI I KOMPARATIVNA REŠENJA

Čest argument protivnika snižavanja starosne granice krivične odgovornosti je da je to suprotno međunarodnim standardima ili pak da predstavlja snižavanje standarda dostignutog nivoa ljudskih prava. Osim toga, kao komparativni primeri obično se navode samo one države u kojima je ona postavljena na istom ili višem starosnom nivou nego što je to slučaj u Srbiji. Na taj način se činjenice ne prikazuju objektivno i navode se samo oni podaci koji govore u prilog određenog stava, uz „prećutkivanje“ činjenice da u Engleskoj i Švajcarskoj ta granica iznosi 10 godina, u Holandiji i Belgiji 12 godina, u Francuskoj 13 godina itd. Sa ciljem sveobuhvatne analize, počnimo od međunarodnih standarda i detaljnog osvrta na uporedna zakonodavstva evropskog i vanevropskog pravnog područja.

Pekinskim pravilima (Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe) propisano je da „u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost maloletnika, ta granica neće biti vezana za suviše rani uzrast, imajući u vidu njihovu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost“ (pravilo 4.1.).² Iz tako formulisanog pravila proizilazi dakle da države čak ni ne moraju da propišu tu minimalnu starosnu granicu, odnosno da se pravilo odnosi samo na one sisteme koji poznaju „minimalni uzrast za krivičnu odgovornost maloletnika“. U kasnije donetoj Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta to je promenjeno, a države ugovornice su obavezane da utvrde „najnižu starosnu granicu ispod koje deca ne mogu biti sposobna za kršenje krivičnog zakona“ (čl. 40 st. 3 (a)).³ Međutim, nijednom odredbom

1 U takvim slučajevima, strogo zakonski posmatrano, ne može se ni govoriti o krivičnom delu imajući u vidu njegovu definiciju prihvaćenu Krivičnim zakonikom iz 2005. godine, koji ga određuje na objektivno–subjektivan način, čineći krivicu njegovim sastavnim obeležjem, a kako dete ne može biti krivo, u takvim slučajevima ne možemo ni govoriti o krivičnom delu, već o „protivpravnom delu koje je zakonom propisano kao krivično delo“.

2 Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe usvojena su od strane Generalne skupštine UN rezolucijom br. 40/33 od 29. novembra 1985. godine. Tekst pravila na srpskom jeziku dostupan je na: <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Standardna-minimalna-pravila-Ujedinjenih-nacija-Pekinska-pravila.pdf>, 24. april 2024.

3 Konvencija o pravima deteta usvojena je od Generalne skupštine UN Rezolucijom 44/25 od 20. novembra 1989. godine, a tadašnja Jugoslavija ju je ratifikovala godinu dana kasnije. Zakon o

Konvencije nije propisano koliko ta najniža starosna granica treba da bude, prepuštajući to isključivo unutrašnjem zakonodavnom nahođenju.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava (EKLJP) ne bavi se pitanjem minimalne starosne granice za snošenje krivice i ona varira u okviru država članica Saveta Evrope. Komitet ministara Saveta Evrope je istakao da minimalna starosna granica krivične odgovornosti „ne treba da bude suviše niska i da treba da bude unapred određena“, ali nije dao preporuke koliko ona treba da iznosi, odnosno ispod kog uzrasta ne bi trebalo da ide, naglašavajući da je to kompleksno pitanje i da se stavovi država u tom pogledu razlikuju.⁴

Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) bavio se tim pitanjem u predmetu *T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, ispitujući da li starosna granica od 10 godina i suđenje desetogodišnjacima kao punoletnim učiniocima predstavlja nečovečno postupanje i torturu u smislu člana 3. EKLJP. Na oba pitanja ESLJP je dao negativan odgovor, istakavši da u Evropi ne postoji zajednički prihvaćen standard u pogledu starosne granice krivične odgovornosti i da ona varira od države do države. Nalazeći da do povrede člana 3. EKLJP nije došlo, ESLJP je u svojoj odluci istakao da „čak i ako je u Engleskoj i Velsu starosna granica među najnižima, ne može se reći da je sa 10 godina ona suviše niska niti da se znatno razlikuje od granica postavljenih u drugim evropskim državama“.⁵ Štaviše, prema mišljenju ESLJP, čak ni činjenica da je okrivljenim desetogodišnjacima u tom postupku suđeno kao odraslima uz prisustvo javnosti i javnog obelodanjivanja njihovog identiteta, suprotno Konvenciji o pravima deteta i Pekinškim pravilima, ne predstavlja nečovečno postupanje i torturu u smislu člana 3. EKLJP.⁶

Granica krivične (ne)odgovornosti najniže je postavljena u pojedinim afričkim i azijskim državama, gde iznosi sedam godina (Liberija, Nigerija, Tanzanija, Kuvajt, Liban, Katar, Pakistan, Tajland). U nekim državama ona iznosi 10 godina (Velika Britanija, Švajcarska), drugima 12 (Brazil, Kanada, Holandija, Turska itd.), trećima 14 godina (Austrija, Nemačka, Kolumbija, Italija itd.), četvrtima 16 godina (Argentina, Belgija, Rusija, Kuba),⁷ pa je teško govoriti o nekim „opšteprihvaćenim međunarodnim standardima u tom pogledu“ već njeno određivanje isključivo zavisi od zakonodavnog nahođenja.

U SAD je ta granica prilično nisko postavljena, s tim što se ona razlikuje u različitim državama, a u mnogim američkim državama još nije ni predviđena. Na federalnom nivou granica krivične odgovornosti iznosi 11 godina, što znači da deca

ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori* 15/90 i *Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori* 4/96 i 2/97.

4 Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 November 2010, pars. 23 i 79, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>, 12. april 2024.

5 ECHR, *T. v. The United Kingdom*, App. No. 24724/94, Judgment of 16 December 1999, pars. 71, 72.

6 *Ibid.*, pars. 76, 77.

7 Podaci preuzeti sa: CRIN, *Minimum Ages of Criminal Responsibility Around the World*, <https://archive.crin.org/en/home/ages.html>, 16. april 2024.

ispod tog uzrasta ne mogu odgovarati pred federalnim sudovima, najniža je u Severnoj Karolini i iznosi sedam godina, a najviša u Masačusetsu – 12 godina. Interesantno je da 33 američke države uopšte ne propisuju minimalnu starosnu granicu, što *de facto* znači da krivični postupak može biti pokrenut protiv bilo koga, bez obzira na uzrast učinioca, a kasnije se u postupku može utvrditi da dete nije krivo jer ne postoji njegov „psihički odnos prema delu“ u smislu krivice (tzv. *mens rea*). Takvo rešenje je suprotno Konvenciji UN o pravima deteta kojom su države obavezane da nacionalnim propisima predvide minimalnu starosnu granicu ispod koje dete ne može krivično odgovarati, ali kako su SAD jedina svetska država koja nije ratifikovala tu konvenciju, nju njene odredbe i ne obavezuju.⁸

U Australiji i na Novom Zelandu starosna granica krivične odgovornosti iznosi 14 godina, s tim što za decu od 10 do 14 godina važi oboriva pretpostavka krivične neodgovornosti, što znači da se u svakom konkretnom slučaju može dokazivati da je dete od 10 do 14 godina posedovalo odgovarajuće mentalne kapacitete da se smatra krivim. Oborivu pretpostavku krivične neodgovornosti predviđa i Indija, gde krivična odgovornost načelno nastupa sa 12 godina, ali i deca starija od sedam godina mogu biti krivično odgovorna u konkretnom slučaju ako tužilaštvo dokaže da je njihova psihička i emotivna zrelost takva da mogu da shvate značaj i težinu svog delikta i da snose posledice za njega.

Oboriva pretpostavka krivične neodgovornosti je relikat starog *common law* pravila *doli incapax*. Polazi se, naime, od pretpostavke da je dete krivično neodgovorno, ali tužilac može da obori tu pretpostavku dokazujući da je dete bilo na takvom duševnom i psihičkom razvoju da je moglo da shvati da je njegov postupak štetan i da je na takvom intelektualnom nivou da je sposobno da razlikuje dobro od lošeg.⁹ Interesantno je da je i u prvom srpskom Krivičnom zakoniku iz 1860. godine bilo predviđeno slično rešenje – za maloletnike između 12 i 16 godina trebalo je u svakom slučaju ispitati da li je postupao sa „razborom“ odnosno da li je bio uračunljiv, da bi bio krivično odgovoran i kažnjen.¹⁰ Takvo rešenje se kritikuje jer postupajućem sudiji ostavlja veliku diskreciju u proceni da li dete u konkretnom slučaju podleže krivičnoj odgovornosti, što dovodi do diskriminatorne i neujednačene prakse.¹¹

Evropska rešenja u pogledu starosne granice krivične odgovornosti ilustrovana su u sledećoj tabeli.

- 8 Kao razlog za neratifikovanje Konvencije UN o pravima deteta u američkoj literaturi se navodi da konvencija zalazi u porodične odnose koji treba da budu isključivo u unutrašnjoj nadležnosti SAD. O tome: Mason, Mary Ann (2005). „The U.S. and the International Children’s Rights Crusade: Leader or Laggard?“. *Journal of Social History* 38 (4), 955–963.
- 9 I. Đokić (2016). *Opšti pojam krivičnog dela u anglo-američkom pravu*. Beograd: Pravni fakultet – Edicija Crimen, 119–120.
- 10 D. Drakić (2010). *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*. Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, 37.
- 11 V. Blicke (2023). „Too Young to Be a Criminal? What International Law Has to Say About Lowering the Minimum Age of Criminal Responsibility“. *International Law & International Legal Thought*. <https://voelkerrechtsblog.org/too-young-to-be-a-criminal/>, 12. april 2024.

Tabela 1.¹²

Država	Starosna granica krivične odgovornosti
Albanija	14 godina
Andora	12 godina
Austrija	14 godina
Azerbejdžan	16 godina za sva krivična dela, 14 godina za neka krivična dela
Belorusija	16 godina za sva krivična dela, 14 godina za neka krivična dela
Belgija	12 godina
Bosna I Hercegovina	14 godina
Bugarska	14 godina
Crna Gora	14 godina
Češka	15 godina
Danska	15 godina
Estonija	14 godina
Finska	15 godina
Francuska	13 godina
Grčka	12 godina, sa sankcijama koje uključuju lišenje slobode od 15 godina
Gruzija	14 godina
Holandija	12 godina
Hrvatska	14 godina
Island	15 godina
Irska	12 godina za sva, 10 godina za neka krivična dela
Italija	14 godina
Jermenija	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela
Kipar	14 godina
Letonija	14 godina
Linhenštajn	14 godina
Litvanija	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela

12 Podaci preuzeti sa Child Rights International Network– CRIN, „Minimum Ages of Criminal Responsibility Europe“. <https://archive.crin.org/en/home/ages/europe.html>, 11. april 2024.

Država	Starosna granica krivične odgovornosti
Luksemburg	Sa 16 godina može im se suditi kao odraslima, ali ne postoji starosna granica u pogledu koje im se mogu izreći vaspitne mere.
Mađarska	14 godina za sva, 12 godina za neka krivična dela
Makedonija	14 godina
Malta	14 godina
Moldavija	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela
Monako	13 godina
Nemačka	14 godina
Norveška	15 godina
Poljska	17 godina za sva, 15 godina za neka krivična dela
Portugalija	16 godina
Rumunija	14 godina
Rusija	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela
San Marino	12 godina
Slovenija	14 godina
Srbija	14 godina
Španija	14 godina
Švedska	15 godina
Švajcarska	10 godina
Turska	12 godina
Ukrajina	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela
Velika Britanija	10 godina (Engleska, Vels i Severna Irska), odnosno 12 godina (Škotska)

Pojedine države propisuju različitu granicu zavisno od izvršenog krivičnog dela, pa dok „opšta granica“ iznosi 14 ili 16 godina za neka krivična dela, najčešće ona sa elementima nasilja, starosna granica je niža i iznosi 12, odnosno 14 godina. Primera radi, u Mađarskoj deca mlađa od 14 godina nisu krivično odgovorna, osim kada izvrše ubistvo ili tešku telesnu povredu, kada se ta granica „pomera“ na 12 godina.¹³ Isti je slučaj i sa nekim bivšim sovjetskim republikama (Azerbejdžan,

¹³ Od 2020. godine u Mađarskoj je aktuelna tema spuštanja starosne granice krivične odgovornosti na 12 godina za sva krivična dela, nakon učestalog nasilja prema nastavnicima u školama od mladih učenika. O tome: Hungary Today, *Gov't Considers Lowering Minimum Age of Criminal*

Belorusija, Jermenija, Litvanija, Rusija, Moldavija, Ukrajina), s tim što je tu „opšta“ starosna granica postavljena na 16 godina, a za najteža krivična dela sa elementima nasilja ona se spušta na 14 godina.

Viši prag krivične neodgovornosti postavljaju Luksemburg i Portugalija – 16 godina, dok u skandinavskim državama (Švedska, Finska, Norveška i Danska) iznosi 15 godina. S druge strane, u Švajcarskoj i Velikoj Britaniji granica je postavljena na 10 godina, u Holandiji i Belgiji na 12 godina, a u Francuskoj na 13. Štaviše, u Holandiji je izmenama zakona iz 2014. godine uvedena mogućnost da se licima sa navršениh 16 godina već može suditi kao odraslima, što znači u redovnom krivičnom postupku, mimo protektivnih odredaba postupka koje se primenjuju kada se sudi maloletnicima.¹⁴

Raznolikost prihvaćenih rešenja potvrđuje tezu da ne postoje bilo kakav opšte-prihvaćeni međunarodni standard ni jedinstveno međunarodno ili evropsko rešenje u pogledu starosne granice krivične odgovornosti.

1.1. Snižavanje standarda dostignutog nivoa ljudskih prava?

Protivnici snižavanja starosne granice krivične odgovornosti kao argument navode i zabranu smanjivanja dostignutog nivoa ljudskih i manjinskih prava, proklamovanu članom 20. stav 2. Ustava Republike Srbije.¹⁵ Tom odredbom je predviđeno da se dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava ne može smanjivati. Međutim, treba naglasiti da se pravo da se neko smatra krivično neodgovornim ne može smatrati ljudskim ili manjinskim pravom, ni po Ustavu RS, ni po međunarodnim konvencijama koje se bave ovom problematikom.

Ako bi se pojam „dostignutog nivoa prava“ šire tumačio, u smislu zabrane pooštavanja određenih kaznenopravnih rešenja, to bi, po logici stvari, sprečavalo bilo kakvo pooštavanje kazni, uvođenje novih krivičnih dela, uvođenje kazne doživotnog zatvora i sl., što nije bila intencija ustavotvorca. Krivično pravo se menja zavisno od praktičnih potreba, ono mora da prati društvenu realnost, a pomenuto „šire tumačenje“ bi *de facto* sprečilo unošenje bilo kakvih novih inkriminacija grčevito se držeći postojećih rešenja, što je apsolutno neprihvatljivo. Po istoj logici moglo je da se osporava i uvođenje kazne doživotnog zatvora ili recimo unošenje krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka, pod obrazloženjem da dostignuti nivo prava nalaže da se lice ne može smatrati odgovornim za kompjuterski kriminal jer je njegovo „dostignuto pravo“ da se smatra neodgovornim za ta dela?!

Ovaj argument jedino može imati uporište u određenim „preporukama“ međunarodnih tela, ali ne i u potvrđenim i obavezujućim međunarodnim aktima. Kako Konvencijom UN o pravima deteta, videli smo, nije predviđena minimalna starosna granica za snošenje krivice, tim pitanjem se bavio Komitet UN za prava deteta 2007.

Responsibility after School Incidents. <https://hungarytoday.hu/govt-considers-lowering-minimum-age-of-criminal-responsibility-after-school-incidents/>, 16. april 2024.

14 Government of the Netherlands, *Penalties for juvenile offenders.* <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/penalties-juvenile-offenders>, 18. april 2023.

15 Ustav Republike Srbije, *Sl. glasnik RS* 98/2006 i 115/2021.

godine i preporučio je državama da se ona postavi između 14 i 16 godina, istakavši da je njeno postavljanje ispod 12 godina „međunarodno neprihvatljivo“.¹⁶ Preporuke Komiteta su revidirane 2019, nakon što su Gruzija i Panama snizile granicu krivične odgovornosti, pa je svim državama preporučeno da povise granicu krivične odgovornosti na 14 godina ako je ona niže postavljena i da „ni pod kakvim okolnostima ne snižavaju granicu krivične odgovornosti u nacionalnim zakonodavstvima“.¹⁷ Međutim, kako sam naziv govori, reč je samo o međunarodnim „preporukama“ koje nemaju obavezujuće pravno dejstvo. Takve preporuke se periodično menjaju i revidiraju zavisno od preovlađujućih potreba i nahodjenja članova takvih komiteta, za razliku od međunarodnih konvencija koje su obavezujuće za države potpisnice i čija izmena zahteva složeniju pravnu proceduru. Zato ne iznenađuje činjenica da je, uprkos takvim „preporukama“, u Boliviji 2014. godine granica krivične (ne)odgovornosti snižena sa 16 na 14 godina, u Panami sa 14 na 12, a Kina je 1. marta 2021 napravila odstupanje za krivičnu neodgovornost mlađih od 16 godina, propisujući da i deca starija od 12 godina mogu krivično odgovarati za taksativno navedena teška krivična dela sa elementima nasilja.¹⁸ Osim toga, preporuke međunarodnih komiteta da se „zadrži postojeće stanje“, odnosno da se ne spušta granica krivične odgovornosti maloletnika, deluju licemerno ako se istovremeno ne insistira i na njenom podizanju u državama u kojima je ona nerazumno nisko postavljena.

1.2. *Protektivni model postupka prema maloletnicima*

Neophodno je osporiti stav da je postupak prema maloletnicima Republike Srbije odraz nekog „modernog“ evropskog diverzionog modela sa elementima restorativne pravde.¹⁹ Tačno je da taj postupak sadrži diverzione i restorativne elemente, ali je velika zabluda da su oni posledica usvajanja nekih novih i progresivnih ideja, imajući u vidu da je struktura tog postupka rađena po sovjetskom modelu, a da „diverziona“ mogućnost nepokretanja postupka prema maloletniku iz razloga celishodnosti datira iz 1959. godine! Sva ona rešenja kasnije proklamovana Pekinškim pravilima i Konvencijom o pravima deteta već su postojala u tadašnjem jugoslovenskom zakonodavstvu, čak i u mnogo većoj meri nego što su ih ti akti propisivali.

I dan-danas, države koje „progresivni Zapad“ smatra represivnim, poput Rusije i bivših sovjetskih republika, imaju daleko „protektivnije“ odredbe prema maloletnim učiniocima krivičnih dela i višu postavljenu granicu krivične odgovornosti. Dok u Rusiji, Ukrajini, Litvaniji, Jermeniji, Azerbedžanu ili Belorusiji ta granica iznosi 16 godina, u Velikoj Britaniji i Švajcarskoj ona iznosi 10, a mnoge američke

16 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 10 (2007): Children's Rights in Juvenile Justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10, par. 32 i 33. <https://www.refworld.org/docid/4670fca12.html>, 2. april 2024.

17 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 24 (201x), replacing General Comment No. 10 (2007), par. 33. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/GC24/GeneralComment24.pdf>, 7. april 2024.

18 A. Wong (2024). „Can lowering the minimum age of criminal responsibility be justified? A critical review of China's recent amendment“. *The Howard Journal of Crime and Justice* 63(1).

19 S. Čopić (2023). „Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti: večita dilema?“. *CRIMEN* 3: 243.

države je uopšte i ne predviđaju, čime omogućuju da svako, bez obzira na uzrast, može odgovarati za krivično delo, pod uslovom da ima odgovarajući psihički odnos prema tom delu! Zbog toga se protektivni (zaštitnički) model postupka prema maloletnicima zapravo povezuje sa pravnom tradicijom nekadašnjih socijalističkih, „jakih“ država i opravdano se smatra odrazom preterane državne intervencije i negacije same volje maloletnika, insistiranjem na njegovoj „zaštiti“, što se onda u praksi ponekad svodi na ozbiljnu protivrečnost da se maloletnik „štiti više nego što bi on sam sebe štatio“.²⁰

Obrisi tog modela vidljivi su u našem zakonodavstvu još od Zakona o krivičnom postupku iz 1948. godine (ZKP/48), a po rečima autora tadašnjeg ZKP, „postupak je uvažio mnoge ideje koje su došle do izražaja u propisima o postupku u predmetima maloletnika u RSFSR i u nekim drugim naprednim zakonodavstvima“.²¹ Po ugledu na sovjetsko zakonodavstvo, ZKP/48 je sadržao odredbe o hitnosti postupka prema maloletnicima, zabrani suđenja u odsustvu, obaveznom braniocu, isključenju javnosti sa glavnog pretresa, sastavu suda za maloletnike, zahtevu da sudije porotnici „imaju iskustva u vaspitavanju dece“ i sl. U postupku se nisu utvrđivale okolnosti važne za samo krivično delo već i okolnosti važne za ocenu duševne razvijenosti maloletnika, prilike u kojima živi i okolnosti pod kojima je učinio krivično delo, a u ZKP/48 je takođe bilo propisano da „niko ne može biti oslobođen dužnosti svedočenja u pogledu činjenica koje se odnose na utvrđivanje duševne razvijenosti maloletnika i prilika u kojima maloletnik živi“ (ZKP/48, čl. 311 st. 4). Aktivnu ulogu u postupku imali su i roditelji odnosno starioci maloletnika i organ starateljstva, koji bi se uvek obaveštavali o glavnom pretresu i ispitivali u postupku.²²

U Zakoniku o krivičnom postupku iz 1953. godine taj model je dodatno razrađen, propisivanjem da su sud i svi drugi državni organi dužni da postupaju sa posebnom obazrivošću kako se vođenje postupka ne bi štetno odrazilo na ličnost maloletnika, zatim primarne nadležnosti suda u mestu u kome maloletnik ima prebivalište odnosno boravište, obaveznog izdvajanja postupka prema maloletniku koji zajedno sa punoletnim licem izvrši krivično delo, insistiranja na merama izdvajanja maloletnika iz dotadašnje sredine umesto određivanja pritvora i istražnog zatvora, nemogućnosti osude maloletnika na naknadu troškova ili namirenje imovinsko-pravnog zahteva, nevezanosti suda za predlog tužioca da li će maloletniku izreći kaznu ili vaspitnu meru, zabrane da se u štampi objavljuje identitet maloletnika i sl.²³

Izmenama i dopunama Zakonika iz 1959. godine postupak prema maloletnicima je još detaljnije regulisan, tako da je dobio formu koja je, uz neke izmene, i dan-danas na snazi. U tom smislu, sama struktura postupka prema maloletnicima postavljena 1959. godine i sačinjena od pripremnog postupka koji vodi sud u postupku pred većem za maloletnike ostala je ista. U pripremnom postupku se ne utvrđuju samo činjenice vezane za krivično delo već i za ličnost maloletnika i prilike u kojima živi. Jedini ovlašćeni tužilac u tom postupku bio je (i ostao) javni tužilac, a za krivična dela koja su se gonila po predlogu ili po privatnoj tužbi oštećeni je

20 M. Škulić (2011). *Maloletničko krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet, 98.

21 V. Bayer (1946). „Motivi Nacrta Zakona o krivičnom postupku“. *AJ* 49–18–25.

22 Zakon o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 97/48

23 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 40/53

mogao da predloži javnom tužiocu da pokrene postupak. Ako javni tužilac odluči da ne pokrene postupak prema maloletniku, oštećeni je imao mogućnost da se obrati sudskom veću koje, ako proceni da postupak treba voditi, obavezuje javnog tužioca da u njemu učestvuje. Ista pravila važe i danas. Iz tog vremena datira i mogućnost nepokretanja postupka prema maloletniku iz razloga celishodnosti, ako je reč o lakšem krivičnom delu a javni tužilac pokretanje postupka smatra necelishodnim s obzirom na prirodu krivičnog dela, okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloletnika i njegova lična svojstva. Zakonom je bila propisana i aktivna uloga organa starateljstva u tom postupku – javni tužilac ga je uvek obaveštavao o pokretanju postupka, a organ starateljstva je imao pravo da se upozna sa tokom postupka, da stavlja svoje predloge, da ukazuje na činjenice i dokaze.²⁴

Shodno tome, najveći broj postojećih rešenja iz oblasti maloletničkog krivičnog prava nije posledica usvajanja nekih „međunarodnih standarda“ i konvencija već suštinski potiče iz 1959. godine. U vezi sa tim, teško je braniti tezu da se, od vremena kada se vrata nisu zaključavala i moglo se „bezbrizno spavati na klupi u po dana i noći“ malo toga promenilo, počevši od strukture i učestalosti kriminaliteta, organizacije i stručnosti centara za socijalni rad i organa starateljstva, pa i zrelosti, načina odrastanja i vaspitanja samih maloletnika, o čemu će u narednim poglavljima biti više reči.

2. STRUKTURA I KARAKTERISTIKE MALOLETNIČKOG KRIMINALITETA

Protivnici snižavanja starosne granice krivične odgovornosti to dalje argumentuju statističkim padom maloletničkog kriminaliteta poslednjih godina i dominacijom imovinskog kriminaliteta u ukupnoj strukturi maloletničkog kriminaliteta.²⁵

Tezu o padu maloletničkog kriminaliteta poslednjih godina, merenom po broju podnetih krivičnih prijava, ne možemo dovesti u vezu sa problematikom spuštanja starosne granice krivične odgovornosti jer ukoliko maloletnici danas vrše krivična dela manje nego ranije, utoliko će ih i manje pogoditi eventualno spuštanje starosne granice krivične odgovornosti. Po logici stvari, spuštanje te granice bi se odrazilo samo na one koji vrše krivična dela, a ako ih maloletnici danas, kako kaže statistika, vrše ređe nego ranije, onda će i veći broj maloletnika ostati „van oštrice“ krivičnog zakonodavstva.

Teza o dominantnom imovinskom kriminalitetu u strukturi maloletničkog kriminaliteta parcijalna je i delimično tačna. Dok su osamdesetih godina prošlog veka krivična dela protiv imovine činila čak 80% prijavljenih dela maloletnika, danas je taj procenat mnogo manji, što potvrđuje tezu da kriminalitet maloletnika polako menja strukturu i da od dominantno imovinskog polako dobija karakter nasilničkog.²⁶

24 Zakon o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 52/59

25 S. Čopić, 241.

26 Đ. Ignjatović (2015). „Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme“. *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, ur. I. Stevanović. Beograd: Institut za kriminološka i socijološka istraživanja, 22.

Ako se procentualno posmatra broj prijavljenih krivičnih dela maloletnika protiv imovine, on je 1995. godine iznosio 78%, trend se nastavio i 2000. godine (takođe 78%), da bi 2003. i 2004. godine broj prijave za imovinska krivična dela maloletnika počeo da opada (68%), a da raste broj prijave za tzv. nasilnički kriminalitet (krivična dela protiv života i tela, javnog reda i mira, nasilničko ponašanje i sl.).²⁷

Protiv maloletnika je 2022. godine podneto 2.410 krivičnih prijava, od čega 49% za krivična dela protiv imovine (1.188 prijava), 14,9% za krivična dela protiv života i tela (360 prijava), 10,3% za krivična dela protiv javnog reda i mira (250 prijava), 7,4% za krivična dela protiv zdravlja ljudi (178 prijava) i 6,4% za krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina (155 prijava).²⁸ Shodno tome, dok je sve do početka trećeg milenijuma imovinski kriminalitet činio 80% maloletničkog kriminaliteta, danas on iznosi 50%, a današnji maloletnici daleko češće nego ranije vrše krivična dela sa elementima nasilja.

Najčešće su prijave za krađe, teške krađe, telesne povrede, nasilničko ponašanje i neovlašćeno držanje opojnih droga, što je ilustrovano u tabeli 2.

Tabela 2

Krivično delo	Broj krivičnih prijava 2022. godine	14 godina	15 godina	16 godina	17 godina
Krađa	416	112	99	78	127
Teška krađa	364	116	73	67	108
Laka telesna povreda	248	102	48	51	47
Nasilničko ponašanje	232	75	42	53	62
Uništenje i oštećenje tuđe stvari	177	81	39	22	35
Neovlašćeno držanje opojnih droga	149	10	20	37	82
Nasilje u porodici	91	17	16	23	35
Ugrožavanje sigurnosti	83	19	20	17	27
Neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila	73	19	11	19	24

27 Protiv maloletnika su 1995. godine podnete ukupno 5.064 krivične prijave, od toga 3.978 za krivična dela protiv imovine (78%), 2000. godine je podneto 3.458 krivičnih prijava, od toga za krivična dela protiv imovine 2.714 (78%), 2003. je podneto 2.415 prijava, od čega 1.656 za imovinska krivična dela, dok je 2004. podneto 3.120 prijava, od toga 2.128 za imovinska krivična dela (68%). Vidi: Republički zavod za statistiku – Bilten (2006). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021 – Prijave, optuženja i osude*. 2004, Beograd, 13.

28 Svi podaci preuzeti iz Biltena Republičkog zavoda za statistiku (2023). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2022 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd.

Krivično delo	Broj krivičnih prijava 2022. godine	14 godina	15 godina	16 godina	17 godina
Teška telesna povreda	70	18	14	15	23
Sitna krađa, utaja i prevara	68	18	20	19	11
Ugrožavanje javnog saobraćaja	56	7	10	12	27
Zlostavljanje i mučenje	42	17	11	8	6

Indikativno je da se veliki broj krivičnih prijava podnosi protiv maloletnika od 14 godina, dakle na donjoj granici krivične neodgovornosti, što svakako treba da bude alarm da je veliki broj dece tog uzrasta već u kriminalu. Kada je reč o teškim krađama, lakim telesnim povredama, nasilničkom ponašanju, zlostavljanju i mučenju, uništenju i oštećenju tuđe stvari, najveći broj krivičnih prijava je podnet upravo protiv lica ovog uzrasta. Raspoloživi podaci ne pokazuju da li su prema nekima od prijavljenih četrnaestogodišnjaka ranije već preduzimate određene mere iz oblasti socijalne zaštite i koliko su te mere bile efikasne da spreče dete da u budućnosti vrši krivično delo.

Prema poslednjim raspoloživim podacima Centra za socijalni rad, 2022. godine evidentirano je 855 dece mlađe od 14 godina u sukobu sa zakonom.²⁹ Raspoloživi podaci ne pokazuju koje su mere iz domena socijalne zaštite prema njima primenjene.

Da bi se ustanovilo koliko su mere iz domena socijalne zaštite efikasne, neophodno bi bilo ustanoviti koliko maloletnih učinilaca je i pre svoje 14 godine bilo u sukobu sa zakonom, pa je prema njima primenjena neka od tih mera, što bi zahtevalo usaglašavanje i upoređivanje registara centara za socijalni rad sa evidencijama koje vode sudovi. Takve statistike se, nažalost, ne vode. Prema Pravilniku o načinu vođenja evidencija o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora, u evidencije o izrečenim krivičnim sankcijama unose se samo sankcije koje su ranije izrečene maloletniku, ali ne i mere iz oblasti socijalne zaštite koje su prema njemu eventualno primenjene pre njegove 14. godine (čl. 4 Pravilnika).³⁰ Kako organ starateljstva aktivno participira u postupku prema maloletnicima, ne isključujemo mogućnost da predstavnici centra za socijalni rad u svakom konkretnom slučaju neformalno informišu sudiju za maloletnike o tome, što je opet nedovoljno da se na državnom nivou stekne uvid o tačnom maloletničkom recidivizmu i efikasnosti mera iz sistema socijalne zaštite.

29 Taj broj je neznatno niži od petogodišnjeg proseka koji iznosi 889,2. Broj dece mlađe od 14 godina u sukobu sa zakonom je u proteklih pet godina iznosio: 1.019 (2018), 893 (2019), 862 (2020), 817 (2021), 855 (2022). Vidi: Republički zavod za socijalnu zaštitu (2023). *Deca u sistemu socijalne zaštite 2022*, 34, grafikon 4.3.

30 Pravilnik o načinu vođenja evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora, *Sl. glasnik RS* 63/2006.

Dominacija lakih telesnih povreda u strukturi nasilničkog kriminaliteta ne treba da iznenađuje. Isti je slučaj i sa punoletnim učiniocima jer u životu, na svu sreću, daleko češće dolazi do svađa, tuča i lakših povreda nego do ubistava i trajnih telesnih oštećenja, ali ne sme ni da se „bagateliše“ jer i nanošenje lakih telesnih povreda ili nasilničko ponašanje predstavlja vid nasilništva i agresije ispoljene od maloletnika. Sama činjenica da je tih krivičnih dela pre dvadesetak godina bilo mnogo manje nego danas pokazuje da se izmenila struktura maloletničkog kriminaliteta i da je iz godine u godinu sve više onog nasilničkog na uštrb nekada dominantnog imovinskog kriminaliteta izvršenog od najmlađih.³¹

3. SVRHA KRIVIČNIH SANKCIJA PREMA MALOLETNICIMA

Krivične sankcije koje se mogu izreći maloletnicima jesu vaspitne mere, mere bezbednosti (sa izuzetkom zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti) i kazna maloletničkog zatvora, koja se može izreći samo maloletnicima starijim od 16 godina. Primarne sankcije prema maloletnicima su vaspitne mere i one se dele na mere upozorenja i usmeravanja, u koje spadaju sudski ukor i posebne obaveze, zatim mere pojačanog nadzora i zavodske vaspitne mere. Pojačan nadzor može biti od roditelja, usvojioca ili staraoca, zatim pojačan nadzor u drugoj porodici ili pojačan nadzor od organa starateljstva. U zavodske vaspitne mere spadaju upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom i upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.

Opšta svrha krivičnih sankcija ogleda se u generalnoj i specijalnoj prevenciji (čl. 4 st. 2 i čl. 42 KZ), odnosno u uticaju na konkretno lice da više ne vrši krivična dela, što se postiže kažnjavanjem (specijalna prevencija), i uticaju na druge da ne vrše krivična dela, što se postiže strahom od kažnjavanja (generalna prevencija). U okviru te opšte svrhe krivičnih sankcija, svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima je da se „nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja, utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovo uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu“ (čl. 10 st. 1 ZM).

Prema tome, vaspitne mere po samoj definiciji, za razliku od kazne maloletničkog zatvora, ne sadrže taj retributivni element „kažnjavanja“ već se insistira na vaspitavanju i pravilnom razvoju maloletnika, polazeći od toga da je i on sam žrtva svog delikta, pa ga treba zaštititi i pomoći mu da se „vrati na pravi put“. Jedino u slučaju maloletničkog zatvora zakonodavac predviđa i tu retributivnu komponentu, propisujući da je njegova svrha i „pojačan uticaj na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela“ (čl. 10 st. 2 ZM).

31 U vezi sa tim, zanimljiv je i relativno visok broj krivičnih prijava za nasilja u porodici, dakle prema drugim članovima porodice, što je još uvek tabu tema u našem društvu. O tome: M. Ljubičić (2019). „Nasilje mladih nad roditeljima u Beogradu: Analiza dokumentacione građe“. *CRIMEN* 1: 19–36.

Svrha vaspitnih mera (kako im sam naziv govori i kako proizilazi iz njihove zakonske definicije) nije da se maloletnik „kazni“ već da mu se pomogne i da se (pre) vaspita, pa u vezi sa tim, ukazujući na ironiju pravnog sistema, jedan američki autor postavlja logično pitanje: „Znači li to da se deci na koju se ove mere zbog nedovoljnog uzrasta ne mogu primeniti ne pomaže?“³²

Potpuno je osnovana konstatacija da „kaznena politika naših sudova prema maloletnicima – u odnosu na ostale evropske zemlje – zaista pokazuje blagost“.³³ Maloletnički zatvor se izriče izuzetno retko i to najčešće u trajanju kraćem od dve godine, a najčešće vaspitne mere su mere pojačanog nadzora, dok su zavodske vaspitne mere slabo zastupljene. Primera radi, 2022. godine, od 1.213 krivičnih sankcija izrečenih maloletnicima, maloletnički zatvor je određen u četiri slučaja, a zavodske vaspitne mere u 80 slučajeva, što ukupno čini 6,9% izrečenih sankcija. U apsolutno najvećem broju slučajeva (93,1%) maloletnici su sankcionisani ukorom i posebnim obavezama ili merama pojačanog nadzora!³⁴

Maloletnicima je iste godine izrečeno 1.213 krivičnih sankcija. U tabeli 3 prikazan je broj „osuda“ i sankcija izrečenih za krivična dela koja su iste godine najčešće prijavljivana. Razumljivo je da je broj osuda uvek daleko manji od broja podnetih krivičnih prijava jer podnošenje krivične prijave ne mora uvek da rezultira pokretanjem postupka niti pokrenuti postupak uvek rezultira izricanjem sankcije. Nakon podnošenja krivične prijave, javni tužilac za maloletnike ima ovlašćenje da odbaci krivičnu prijavu ili da primeni jedan ili više vaspitnih naloga za lakša krivična dela, što se ne smatra krivičnom sankcijom i ne ulazi u ovu statistiku. Osim toga, osude koje ulaze u statistiku za 2021. godinu ne moraju da znače da su prijave za ta dela podnete iste godine, imajući u vidu trajanje postupka.

Tabela 3

Krivično delo	Broj izrečenih sankcija	Mere upozorenja i usmeravanja	Mere pojačanog nadzora	Zavodske mere
Krađa ³⁵	162	74	73	15
Teška krađa	220	74	114	32
Laka telesna povreda	97	48	47	2
Nasilničko ponašanje	132	78	53	1
Uništenje i oštećenje tuđe stvari	22	15	7	/

32 G. Maher (2005). „Age and Criminal Responsibility“. *Ohio State Journal of Criminal Law* 2: 503.

33 Đ. Ignjatović (2013). *Kompracija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*. Beograd, 132.

34 Republički zavod za statistiku – Bilten (2023). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2022 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd.

35 Za to krivično delo je 2022. godine izrečeno i pet mera bezbednosti.

Krivično delo	Broj izrečenih sankcija	Mere upozorenja i usmeravanja	Mere pojačanog nadzora	Zavodske mere
Neovlašćeno držanje opojnih droga	173	103	65	5
Nasilje u porodici	35	18	16	1
Ugrožavanje sigurnosti	18	14	4	/
Neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila	53	22	27	4
Teška telesna povreda ³⁶	52	18	28	4
Sitna krađa, utaja i prevara	8	4	3	1
Ugrožavanje javnog saobraćaja	31	8	23	/
Zlostavljanje i mučenje	19	2	17	/
Ukupno	1.022	478	477	65

Imajući u vidu statističke podatke, nesporno je da u sistemu krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji centralno mesto imaju vaspitne mere, a u strukturi vaspitnih mera izrečenih maloletnicima dominiraju nezavodske mere, odnosno mere upozoravanja i usmeravanja i mere pojačanog nadzora.³⁷ Međutim, to samo govori u prilog ekstremno blagoj kaznenoj politici prema toj vrsti učinilaca, ali ne vidimo kako ni zašto ta blaga kaznena politika govori u prilog tezi da starosnu granicu krivične odgovornosti ne bi trebalo spustiti? Naprotiv, jasna dominacija nezavodskih vaspitnih mera koje se izriču u praksi upravo govori suprotno, u prilog tom snižavanju, budući da se prema deci u sukobu sa zakonom reaguje dosta blago i nerepresivno, pa ni spuštanje te granice ne bi suštinski pogoršalo njihov položaj.

Mere koje se primenjuju prema deci mlađoj od 14 godina suštinski se ne razlikuju mnogo od nezavodskih vaspitnih mera. Zakonom o socijalnoj zaštiti (ZSZ)³⁸ nije posebno propisano koje se mere mogu preduzeti prema deci „u sukobu sa zakonom“, iz čega proizilazi da taj organ može primeniti bilo koju meru iz oblasti usluga socijalne zaštite koju smatra celishodnom za konkretan slučaj. Prema navodima Centra za socijalni rad, za decu mlađu od 14 godina najčešće se realizuje procena stanja, potreba i rizika za dete; razvija se plan usluga uz participaciju deteta i

36 Za to krivično delo su 2022. godine izrečene i dve kazne maloletničkog zatvora u trajanju od šest meseci do dve godine.

37 S. Čopić, 242.

38 Zakon o socijalnoj zaštiti, *Sl. glasnik RS* 24/2011 i 117/2022 – odluka US.

roditelja/staratelja/hranitelja; realizuje se savetodavni rad, posredovanje kod drugih institucija (najčešće obrazovnih i zdravstvenih) radi uključivanja deteta u odgovarajuće tretmane ili konferencija slučaja sa prisustvom svih relevantnih institucija radi iznalaženja rešenja koje je u najboljem interesu deteta; kao i usluga dnevnog boravka za decu sa poremećajem u ponašanju.³⁹

U vezi sa tim, postavlja se pitanje „pa zašto onda uključivati više dece u krivičnopravni sistem, ako se merama iz domena socijalne zaštite može postići cilj?“⁴⁰ S. Čopić sama daje odgovor na to pitanje, navodeći da postoje deficitarnost mera socijalne zaštite i velika nejednačenost u njihovoj dostupnosti u različitim lokalnim samoupravama, uz predlog da je potrebnije raditi na jačanju kapaciteta socijalne zaštite umesto da se snižava starosna granica krivične odgovornosti.⁴¹ Slažemo se sa konstatacijom da je neophodno raditi na jačanju kapaciteta socijalne zaštite, ali je neophodno i praktično razmišljati o tome šta raditi dok se ta utopistička ideja ne realizuje i dok taj duboko oslabljeni, maltene nepostojeći sistem ne ojača.

Na kraju krajeva, sankcije koje se izriču maloletnicima relativno su blage i držinski se ne razlikuju znatno od mera iz oblasti socijalne zaštite osim što ih ne izriču socijalne službe već pravosudni organi, čiji autoritet samo može delovati podsticajno i zastrašujuće na dete da se „uozbilji“ i prestane sa kršenjem propisa. U tom smislu i ne vidimo da bi se spuštanjem starosne granice krivične odgovornosti položaj dece u sukobu sa zakonom drastično „pogoršao“, osim što bi ih možda strah od „krivične odgovornosti“ odvratilo od vršenja krivičnih dela.

4. PSIHOFIZIČKA I SOCIJALNA (NE)ZRELOST MALOLETNIKA

Taj argument se zasniva na postavci da su deca do određenog uzrasta psihofizički nerazvijena pa nisu u stanju da sagledaju posledice svog ponašanja i da na maloletnike utiče čitav niz egzogenih faktora (porodica, škola, vršnjaci i sl.) koji vode kriminalnom ponašanju. Reč je, dakle, o psihičkim i socijalnim činiocima koji utiču na maloletničku delinkvenciju.

4.1. Psihološki faktori

S. Čopić se ne upušta u argumentaciju da današnja deca ranije sazrevaju, jer se time „bave stručnjaci iz drugih oblasti“, ali navodi da nema bitne razlike u razvoju nervnog sistema dece danas i ranije, da se razvoj prefrontalnog korteksa mozga zaokružuje tek oko 25. godine, pa da postupanjem dece i mladih više upravlja deo mozga koji je odgovoran za osećaje, impulse, agresivnost i instiktivno ponašanje.⁴² To početno polazište zvuči nam pomalo kontradiktorno i teško nam je da odvojeno

39 N. Živković (2020). „Krivična neodgovornost dece – zločin bez kazne i moguća rešenja“. *Strani pravni život* 3: 157.

40 S. Čopić, 243.

41 *Ibid.*

42 S. Čopić, 237, 238.

posmatramo zrelost maloletnika (kojom autorka odbija da se bavi) i moždani razvoj (kojim se autorka bavi), pa pretpostavljamo da se suština svodi na tvrdnju da se današnja deca ne razlikuju od nekadašnje dece jer nema razlike u njihovom nervnom sistemu, pa se, po toj logici, danas ne može govoriti o njihovom ranijem sazrevanju.

To „psihološko“ stanovište može se osporavati po više osnova. Ako se pođe od iznete postavke da su deca uvek i svuda ista jer nema razlike u njihovom nervnom sistemu,⁴³ postavlja se logično pitanje ima li razlike u nervnom sistemu dece u različitim državama, u kojima je granica krivične odgovornosti različito postavljena. Znači li to da deca u Engleskoj, SAD, Švajcarskoj ili Holandiji sazrevaju ranije od dece u Rusiji, Danskoj, Luksemburgu ili Portugaliji? Znači li to da su deca u Srbiji nekada ranije sazrevala, imajući u vidu da je u Kaznitelnom zakoniku za Knjaževstvo Srbije iz 1860. godine bilo predviđeno da krivična odgovornost nastupa sa navršenih 12 godina? Naravno da je odgovor negativan.

Logika koja krivičnu odgovornost dece isključuje pozivanjem na nedovoljnu razvijenost njihovog nervnog sistema znači indirektno prihvatanje stava da je krivična odgovornost dece isključena po osnovu neuračunljivosti (nisu sposobna da shvate značaj svog dela niti da upravljaju svojim postupcima). To je neprihvatljivo jer se deca ne mogu poistovetiti sa neuračunljivim licima, a u Krivičnom zakoniku se ne navodi uzrast učinioaca kao biološki ili psihološki osnov koji bi isključivao njegovu uračunljivost.⁴⁴ Ako bi se prihvatilo suprotno, onda bi trebalo uvesti i gornju granicu krivične odgovornosti imajući u vidu opštepoznatu činjenicu da psihofizičke sposobnosti pojedinca opadaju nakon određenih godina. Na kraju krajeva, različiti ljudi sazrevaju u različito vreme, neki desetogodišnjaci su dosta zreli za svoje godine, a neki sedamdesetogodišnjaci ostanu „večita deca“. To opet ne znači da treba da budu izuzeti od odgovornosti za krivična dela koja vrše, a posebno ne znači da bi granicu krivične odgovornosti trebalo postaviti na 25 godina budući da se tada naučno „zaokružuje razvoj prefrontalnog korteksa mozga“! Prema tome, osnov isključenja krivice kod dece uopšte se ne može tražiti u postojećim osnovima koji važe za punoletne učinioce već je reč o neoborivoj zakonskoj pretpostavci krivične neodgovornosti lica do određenog uzrasta, koja zavisi isključivo od nahodjenja zakonodavca.⁴⁵

U pogledu (ne)zrelosti maloletnika, pojedini autori ističu da je težina izvršenog dela najbolji dokaz „zrelosti“ maloletnika, da ukazuje na „zreo um“ izvršilaca⁴⁶ i da je protektivno maloletničko krivično pravo svojevremeno nastalo sa ciljem da zaštiti „nezrelu decu“ koja bi vršila sitne krađe po prodavnicama, džeparenja i slične nestašluke, ali nije pogodno oružje za obračunavanje sa današnjim maloletnicima

43 S. Čopić, 238.

44 M. Škulić osnovano ističe da je izjednačavanje dece sa neuračunljivim osobama „ponižavajuće“ i da bi se tada kod svakog deteta moralo utvrđivati postojanje nekog od bioloških osnova neuračunljivosti (duševna bolest, privremena duševna poremećenost, zaostali duševni razvoj ili neka druga teža društvena poremećenost). M. Škulić (2010). „Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu“. *CRIMEN* 2: 212–213.

45 V. Bajović (2017). „Neokonzervativni pristup u borbi protiv maloletničke delikvencije i odgovornost roditelja“. *Kaznena reakcija u Srbiji*, VII deo, ur. Đ. Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet, 220–223.

46 J. H. Difonzo (2001). „Parental Responsibility for Juvenile Crime“. *Oregon Law Review* 80(1): 13.

koji vrše svirepa razbojništva, silovanja i ubistva.⁴⁷ Zrelost je nemoguće egzaktno izmeriti, dečji nervni sistem je isti danas i ranije, ali struktura maloletničkog kriminaliteta o kojoj je bilo reči, koja se menja i sve više poprima elemente nasilničkog, potvrđuje ove teze. Na drugim naukama je da odgovore zašto je do toga došlo i šta je na to imalo pretežni uticaj. Činjenica je da na sazrevanje maloletnika ne utiče samo „zaokruživanje moždanog razvoja“ već i egzogeni faktori, sredina, škola, društvo, porodica, socijalni status, digitalno okruženje i tome slično, pa iako „nema razlike u nervnom sistemu“ današnje i nekadašnje dece, ima razlike u svim tim i drugim socijalnim faktorima.

Na kraju krajeva, današnje vreme nosi još jedan paradoks u smislu pojačanih prava deteta, u okviru koje se razmatra zabrana njihovog fizičkog kažnjavanja, ostavlja im se mogućnost da prijave roditelje zaštitniku građana i sl., dok se, s druge strane, ostavlja isti stepen njihove (ne)odgovornosti. Tako je jedno od prava deteta i pravo na zaštitu privatnosti, pa bi, hipotetički, dete moglo da prijavi roditelja koji mu „uđe“ u *Instagram* profil, iako se takve kontrole najčešće vrše u interesu zaštite deteta od pedofila, dečje pornografije i sličnih opasnosti koje dolaze iz sajber prostora. Shodno tome, detetu se, s jedne strane, priznaje sposobnost da proceni kada ga roditelji „zlostavljaju“ i da prijavi roditelje nadležnim organima, ali mu se ne priznaje sposobnost da bude „krivo“ u smislu shvatanja značaja svog dela i njegovih posledica?!

4.2. Socijalni faktori posmatrani iz ugla položaja oštećenog

U pogledu socijalnih faktora, S. Čopić osnovano navodi da na maloletnički kriminalitet presudno utiču egzogeni faktori kao što su uticaj porodice, vršnjaka, škole, neadekvatno korišćenje slobodnog vremena, uticaj sredstava masovne komunikacije i sl.⁴⁸ Drugim rečima, nisu mladi krivi što vrše krivična dela jer su već i oni sami žrtve nesrećnih životnih okolnosti. Taj argument polazi od krajnje humanih postavki da decu učinioce koji su i sami žrtve jer nisu imali tu sreću da se rode u boljim porodicama, bogatijim državama i boljem socijalnom i ekonomskom okruženju ne treba kažnjavati već im treba pomoći i „izvesti ih na pravi put“.

To jeste nesporno i tačno, ali opet nameće pitanje zaštite i satisfakcije stvarnih žrtava maloletničkog kriminaliteta. Raspoloživi statistički podaci pokazuju da su žrtve maloletničkog kriminaliteta najčešće druga deca, odnosno njihovi vršnjaci. Primera radi, 2022. godine, od 128 krivičnih dela protiv života i tela izvršenih od maloletnika, u 82 slučaja (64%) žrtve su bile takođe mlađe od 18 godina! Isto tako, 2021. godine, od 131 krivičnog dela protiv života i tela, u 59 slučajeva žrtve su bile mlađe od 18 godina, a od ukupno sedam ubistava izvršenih od maloletnika te godine, tri žrtve su bile takođe maloletna lica. Jedino u slučaju imovinskog kriminaliteta maloletnika žrtve su najčešće „odrasli“, odnosno lica starija od 18 godina.⁴⁹

47 *Ibid.*, 9.

48 S. Čopić, 238.

49 Republički zavod za statistiku – Bilten (2022). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd, 61

Shodno tome, žrtve „vaspitno zapuštene“ dece neretko su druga deca, pa se nameće pitanje pravičnosti krivične neodgovornosti lica mlađih od 14 godina, odnosno „zločina koji ostaju nekažnjeni“ posebno iz vizure te druge, „dobre“ dece. Samim tim, postavlja se pitanje „humanog“ karaktera maloletničkog krivičnog prava koje, štiteći decu „nasilnike“, ide na uštrb dece „žrtava“. U Konvenciji o pravima deteta propisano je da „u svim aktivnostima koje se tiču dece... najbolji interesi deteta biće od prvenstvenog značaja“ (čl. 3(1)), ali opet treba imati u vidu da taj član ne može da se tumači samo u interesu deteta „učinioca“ već i u interesu deteta stvarne žrtve njegovog delikta. Jer ako dete „učinioca“ doživljavamo kao „žrtvu“ spleta nesrećnih okolnosti pa ga pravno štitimo, dolazimo u situaciju da druga deca kao žrtve ne uživaju nikakvu pravnu zaštitu od tog „pravno zaštićenog“ deteta.

Posmatrano iz vizure „žrtve“, posledica krivičnog dela je ista bez obzira na to da li je izvršilac ima 12, 17, 35 ili 75 godina, ali njena pravna i moralna satisfakcija itekako zavise od uzrasta učinioca. Tako, ako je lice oštećeno razbojništvom izvršenim od trinaestogodišnjaka, pravno posmatrano, žrtva je u istom položaju kao da je imovinu izgubila u poplavi ili zemljotresu, odnosno usled neke „više sile“. Prestupnici u takvom slučaju ne mogu krivično odgovarati, žrtva ne može tražiti namirenje imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku (jer takvog postupka i nema) i jedino joj preostaje da u dugotrajnom, iscrpljujućem i neizvesnom parničnom postupku „o svom trošku“ zahteva naknadu štete od roditelja izvršioca. Takav pristup je sporan iz ugla generalne pravičnosti jer „zaštitom izvršioca“ pravo dodatno viktimizuje žrtvu koja se oseća nemoćnom i nezaštićenom pred prestupnikom mlađim od 14 godina.

Oštećeni u krivičnom postupku očekuje od države da mu pruži odgovarajuću moralnu i materijalnu satisfakciju do koje ne dolazi ako je imao tu „nesreću“ da bude žrtva deteta mlađeg od 14 godina. Ako pođemo od stava da se deci ispod 14 godina delo „ne može propisati u krivicu“ i da za isto ne mogu krivično odgovarati, iz vizure žrtve to bi predstavljalo istu situaciju kao da je recimo do lišenja života, telesne povrede ili druge posledice došlo usled poplave, požara, zemljotresa ili neke druge „više sile“.

Ovde se, dakle, *a priori* otklanja svaka uzročnost između ponašanja deteta i povrede nanete žrtvi kao i između roditeljskog vaspitanja i ponašanja deteta.⁵⁰ To je nelogično i nepravedno eliminisanje takvih delikata iz domena krivičnog prava, posebno iz ugla oštećenog koji u konkretnom slučaju povredu svog zaštićenog dobra ne može pripisati „višoj sili“ jer „zna ko mu je povredu naneo“, ali mu pravo ne priznaje takve optužbe zbog učiniočevih „mladih godina“. Osećajući se nemoćnim i nezaštićenim od pravnog sistema (države), oštećeni može doći u iskušenje da pribegne samopomoći, to jest da se „osveti“ detetu-učiniocu i njegovim roditeljima, za šta će kasnije sam krivično odgovarati. Oponenti spuštanja starosne granice krivične odgovornosti kao jedan od argumenata navode da bi se na taj način u krivič-

50 Osim za krivično delo zapuštanje i zanemarivanje maloletnog lica za koje može odgovarati roditelj vaspitno zapuštenog deteta, ali to delo je prevashodno propisano u interesu samog maloletnika, ne i u interesu žrtve njegovog delikta. O tom krivičnom delu: Z. Stojanović (2019). *Komentar Krivičnog zakonika*, IX izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik, 638–640.

nopravni okvir „stavilo sve više dece“, ali upravo se zbog nemogućnosti reagovanja države na te delikte pojedinac može odlučiti da „preuzme stvar u svoje ruke“, čime se ciklus nasilja ne prekida već nastavlja.

U tom smislu, elementarna pravičnost nalaže da „krivicu“ za takvo ponašanje snosi ili sam učinilac ili pak njegovi zakonski zastupnici koje zakon obavezuje da „brinu o njemu“, što, između ostalog, podrazumeva i „brigu da se trećem licu ne nanese zlo“. To bi, dakle, podrazumevalo ili spuštanje starosne granice krivične odgovornosti maloletnika ili uvođenje nekog vida krivične odgovornosti roditelja za delikte svoje dece,⁵¹ a idealno bi bilo kumulativno uvođenje obe mere, u smislu spuštanja te granice, za sva ili pak samo za najteža krivična dela i uvođenja posebne „roditeljske odgovornosti“ za krivična (odnosno protivpravna) dela, izvršena od učinilaca ispod tog uzrasta.

ZAKLJUČAK

Privilegovan položaj maloletnika u krivičnom pravu odraz je opštih humanih tendencija da se mladim licima pruži „dodatna šansa“ i da se „izvedu na pravi put“ pružanjem mera podrške i pomoći. Međutim, pravo ne može i ne treba da bude „partikularno humano“ jer humanost prema učiniocu u tom slučaju, po logici stvari, podrazumeva nehumanost prema žrtvi. Na taj način se dolazi do paradoksalne situacije da krivično pravo faktički „štiti“ decu sa početka teksta, koja su zapalila beskućnika, bacila svog vršnjaka sa mosta, ubila svoje vršnjake, i zanemaruje interese žrtve i njenu moralnu satisfakciju, pa se zarad apstraktne „humanosti“ zatvaraju oči pred konkretnim zločinima. Poslednjih godina takvih zločina je sve više pa se ne može govoriti o izolovanim i sporadičnim slučajevima koji izazivaju stanje „moralne panike“ imajući u vidu da izazivaju veliko uznemirenje javnosti, na koje država nema adekvatan odgovor. Nije sporno da bi trebalo raditi na jačanju sistema socijalne zaštite i drugih preventivnih mera, ali se, nažalost, čini da te mere, mahom forsirane različitim inkluzivnim projektima, od kojih profitiraju njihovi nosioci ali ne i deca, ne daju apsolutno nikakve praktične rezultate.

Prema tome, pitanje spuštanja starosne granice krivične odgovornosti ispod 14 godina trebalo bi razmotriti „ne samo zbog pojedinačnih slučajeva koji povremeno zaintrigiraju javnost, nego zbog činjenice da je ova granica određena u jedno drugo doba i za maloletnike koji su imali potpuno drugačiji način života i uzrast u kome su sazrevali“.⁵² U prilog tome govori i struktura maloletničkog kriminaliteta koji sve više poprima nasilnički oblik, a posebno je zabrinjavajuća činjenica da su žrtve maloletničkog kriminaliteta neretko druga deca, pa se nameće logičko pitanje da li pravo, štiteći decu učinioce, zapravo ide na uštrb dece žrtava.

51 Odgovornost roditelja za krivična dela izvršena od njihove krivično neodgovorne dece nespojiva je sa osnovnim krivičnopravnim principom individualne subjektivne odgovornosti, ali nije nemoguća imajući u vidu da se od tog principa odstupa u slučajevima, recimo, odgovornosti komandanta za krivična dela izvršena od vojnika pod njegovom komandom. Zdrava logika nalaže da bi roditelji trebalo više da se bave vaspitanjem i nadzorom nad svojom decom nego vojni ili civilni zapovednik licima pod svojom komandom. O tome: V. Bajović (2017), 231–232.

52 Đ. Ignjatović (2015), 30.

Protivnici spuštanja starosne granice krivične odgovornosti uglavnom se pozivaju na argument „prihvaćenih međunarodnih standarda“ i na humanu, altruističku konstataciju da su deca učinioci krivičnih dela najčešće i sami žrtve loših društveno-ekonomskih prilika koje ih „teraju u kriminal“, zbog čega ih ne treba kažnjavati već im treba pomoći.

Prvi argument je, videli smo, neodrživ, imajući u vidu različito postavljenu starosnu granicu krivične neodgovornosti u različitim državama, uz interesantnu konstataciju da je ona načelno niže postavljena u tzv. liberalnim i demokratskim državama nego u bivšim komunističkim državama čiji se sistemi i danas, iz vizure različitih međunarodnih komiteta i tela, smatraju „represivnim“.

Drugi argument koji polazi od „zaštite i interesa“ deteta jeste osnovan, ali je nepravičan i neodrživ u praksi. Nepravičnost se ogleda u tome što ne treba posmatrati samo zaštitu i interese deteta učinioca već i zaštitu i interese deteta žrtve i žrtava uopšte, koje se osećaju nemoćnim u sistemu u kome ne mogu da ostvare ni materijalnu ni moralnu satisfaksiju nakon izvršenog krivičnog dela. Neodrživost se ogleda u neadekvatnosti mera iz oblasti socijalne zaštite u savremenom digitalnom i prilično nasilnom okruženju da decu „izvedu na pravi put“. Tranziciona društva poput našeg, na „večitoj raskrsnici“ između Istoka i Zapada, usvajaju socijalistički protekcionizam prema maloletnicima, ujedno težeći liberalnim, kapitalističkim i individualnim vrednostima koje zanemaruju porodicu, državu i naciju, stavljajući u središte pojedinca odgovornog za svoje izbore i svoje postupke.

Argumentacija kojom se ističu struktura i karakteristike maloletničkog kriminaliteta i svrhe sankcija koje im se izriču zapravo ide u prilog spuštanju te granice. Raspoloživi statistički podaci, naime, pokazuju da maloletnički kriminalitet, od pretežno imovinskog, poslednjih godina u sve većoj meri poprima karakteristike nasilničkog, a dela koja maloletnici (i deca) vrše sve su brutalnija. Snižavanje stope maloletničkog kriminaliteta je irelevantno, budući da snižavanje ove granice neće pogoditi one koji ne vrše krivična dela.

Na kraju krajeva, sankcije koje se izriču mlađim maloletnicima su relativno blage i sadržinski se ne razlikuju mnogo od mera iz oblasti socijalne zaštite koje se izriču deci učiniocima, osim što ih ne izriču socijalne službe već pravosudni organi, čiji autoritet samo može delovati podsticajno i zastrašujuće na dete da se „uozbilji“ i prestane da krši propise. U tom smislu i ne vidimo da bi se spuštanjem starosne granice krivične odgovornosti položaj dece drastično pogoršao, osim što bi ih možda strah od „krivične odgovornosti“ odvratio od vršenja krivičnih dela.

U tom kontekstu zastupamo stav da bi krivičnu odgovornost trebalo spustiti na 12 godina za sva ili alternativno samo za krivična dela sa elementima nasilja, a u pogledu „krivično neodgovorne“ dece uvesti neki vid roditeljske krivične odgovornosti za njihov delikt. Jer dete, samim rođenjem (pravno posmatrano i začetkom), postaje pravni subjekt pa se posledice njegovih radnji ili bol naneta žrtvi ne mogu pripisivati „višoj sili“ već isključivo njegovoj krivici ili krivici njegovih roditelja.

LITERATURA

- Bajović V. (2017). „Neokonzervativni pristup u borbi protiv maloletničke delikvencije i odgovornost roditelja“. *Kaznena reakcija u Srbiji*, VII deo, ur. Đ. Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet.
- Bayer V. (1946). „Motivi Nacrta Zakona o krivičnom postupku“. AJ 49–18–25
- Bliecke V. (2023). „Too Young to Be a Criminal? What International Law Has to Say About Lowering the Minimum Age of Criminal Responsibility“. *International Law & International Legal Thought*. <https://voelkerrechtsblog.org/too-young-to-be-a-criminal/>.
- CRIN (Child Rights International Network). *Minimum Ages of Criminal Responsibility Europe*. <https://archive.crin.org/en/home/ages/europe.html>
- CRIN (Child Rights International Network). *Minimum Ages of Criminal Responsibility Around the World*. <https://archive.crin.org/en/home/ages.html>
- Ćopić S. (2023). „Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti: večita dilema?“ *CRIMEN* 3.
- Difonzo J. H. (2011). „Parental Responsibility for Juvenile Crime“. *Oregon Law Review* 80(1).
- Drakić D. (2020). *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*. Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića.
- Đokić I. (2016). *Opšti pojam krivičnog dela u anglo-američkom pravu*. Beograd: Pravni fakultet – Edicija Crimen.
- ECHR. *T. v. The United Kingdom*, App. No. 24724/94, Judgment of 16 December 1999, pars. 71, 72.
- Government of the Netherlands, *Penalties for juvenile offenders*. <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/penalties-juvenile-offenders>
- Hungary Today. *Gov't Considers Lowering Minimum Age of Criminal Responsibility after School Incidents*. <https://hungarytoday.hu/govt-considers-lowering-minimum-age-of-criminal-responsibility-after-school-incidents/>
- Ignjatović Đ. (2013). *Kompracija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*. Beograd.
- Ignjatović Đ. (2015). „Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme“. *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, ur. I. Stevanović. Beograd: Institut za kriminološka i socijološka istraživanja.
- Ljubičić M. (2019). „Nasilje mladih nad roditeljima u Beogradu: Analiza dokumentacione građe“. *CRIMEN* 1.
- Maher G. (2005). „Age and Criminal Responsibility“. *Ohio State Journal of Criminal Law* 2.
- Mason, M. (2005). „The U.S. and the International Children's Rights Crusade: Leader or Laggard?“. *Journal of Social History* 38(4).
- Republički zavod za socijalnu zaštitu (2023). *Deca u sistemu socijalne zaštite 2022*. Beograd.
- Republički zavod za statistiku – Bilten (2006). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021 – Prijave, optuženja i osude, 2004*. Beograd.
- Republički zavod za statistiku – Bilten (2022). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd.
- Republički zavod za statistiku – Bilten (2023). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2022 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd.
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe. <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Standardna-minimalna-pravila-Ujedinjenih-nacija-Pekinska-pravila.pdf>

- Stojanović Z. (2019). *Komentar Krivičnog zakonika*, IX izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik.
- Škulić M. (2010). „Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnompravnom smislu“. *CRIMEN* 2.
- Škulić M. (2011). *Maloletničko krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet.
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 10 (2007): Children’s Rights in Juvenile Justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10, par. 32 i 33. <https://www.refworld.org/docid/4670fca12.html>
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 24 (201x), replacing General Comment No. 10 (2007), par. 33. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/GC24/GeneralComment24.pdf>
- Živković N. (2020). „Krivična neodgovornost dece – zločin bez kazne i moguća rešenja“. *Strani pravni život* 3.
- Wong A. (2024). „Can lowering the minimum age of criminal responsibility be justified? A critical review of China’s recent amendment“. *The Howard Journal of Crime and Justice* 63(1).

PRAVNI IZVORI

- Ustav Republike Srbije, *Sl. glasnik RS* 98/2006 i 115/2021.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori* 15/90 i *Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori* 4/96 i 2/97.
- Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS* 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnompravnoj zaštiti maloletnih lica, *Sl. glasnik RS* 85/2005.
- Zakon o socijalnoj zaštiti, *Sl. glasnik RS* 24/2011 i 117/2022 – odluka US.
- Pravilnik o načinu vođenja evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora, *Sl. glasnik RS* 63/2006.
- Zakon o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 97/48
- Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 40/53
- Zakon o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 52/59

Vanja Bajović*

LOWERING THE AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY: A DIFFERENT VIEW ON THE ETERNAL DILEMMA

SUMMARY

The journal *Crimen* 3/2023 published an article entitled “Lowering the age limit of criminal responsibility: an eternal dilemma?” in which the author presents arguments against this solution. The aim of this analysis is to provide the opposite arguments, in favor of lowering the minimum age of criminal responsibility, so that the reader can make his judgment based on the *pro* and *contra* argumentation.

Opponents of lowering the minimum age of criminal responsibility (MACR) mostly refer to the argument of “accepted international standards” as well as to the humane, altruistic statement that children perpetrators of criminal offenses are most often victims of poor socio-economic conditions that “force them into crime”, so that they should not be punished, but that they should be helped.

In the first part of the paper are analysed international standards and MACR in European and non-European countries. We are proving that international standards regarding MACR does not exist, but MACR is different in different countries. The structure of juvenile crime in Serbia is analysed in the second part. Statistical data show that juvenile crime in recent years is increasingly violent and brutal, what confirm the thesis that MACR should be lowered.

The third part of the paper deals with juveniles sanctions. They are relatively mild and do not differ much from the measures of social protection, except that they are not imposed by social services but by judicial authorities, whose authority can only act encouragingly and frighteningly on the child to stop with criminal behaviour. In this sense, we do not see that lowering the MACR would drastically “deteriorate” the position of children, except that perhaps the fear of “criminal responsibility” would deter them from committing criminal offenses.

In the end, we deal with the psycho-physical (in)maturity of children starting from the premise that we should not only observe the protection and interests of the child perpetrator, but also the protection and interests of the child victims and victims in general, who feel powerless in a system in which they cannot achieve material or moral satisfaction. Statistics show that the most common victims of juvenile crime are other children, and protection of the child-perpetrator in such cases means neglect of the child-victim. The law cannot and should not be only “particularly human”, neither for the sake of abstract “humanity” turn an eye to concrete crimes.

The issue of lowering the age of criminal responsibility below 14 should be considered because this limit was set at another time and for minors who had a completely different lifestyle and who committed mostly property crimes. Having in mind all that, we advocate that MACR should be reduced to 12 years for all or alternatively only for violent crimes, and in terms of “criminally irresponsible” children, some form of parental criminal responsibility should be introduced. Because the child, by birth itself becomes a legal subject, and the consequences of his actions or the pain inflicted on the victim cannot be attributed to “force majeure”, but exclusively to their guilt or the guilt of their parents.

Key words: minors, criminal responsibility, age limit, Serbia, repression, prevention

* Faculty of Law, University of Belgrade, bajovic@ius.bg.ac.rs.